

Т. Г.Дерека, Київський університет імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ АКМЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Дерека Т. Г.

Формування акмеологічної компетентності фахівців фізичного виховання в процесі неперервної професійної підготовки

В статті проаналізовано неперервну професійну підготовку фахівців фізичного виховання на засадах акмеології. Освітній процес має бути спрямовано на формування у фахівців фізичного виховання акмеологічної компетентності (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний компоненти), розвиток професіоналізму та здатності до самовдосконалення. Види акмеологічної компетентності, відповідно професіоналізації: спеціальна компетентність, суспільна компетентність, особистісна компетентність, індивідуальна компетентність. Акмеологічна компетентність фахівця є інтегральною особистісно-діялісною якістю, яка дозволяє ставити та ефективно вирішувати задачі різного рівня складності задля самоактуалізації, самовдосконалення та самореалізації в різних сферах життєдіяльності, у першу чергу в професійній. Акме-мотивація є сукупністю всіх видів спонукання та умов, які активізують, спрямовують та регулюють акме-орієнтований саморозвиток людини. Діялісна компонента акмеологічної компетентності фахівців фізичного виховання охоплює структуровані знання про способи діяльності, досвід їх застосування, надбання особистого пізнавального досвіду, ціннісне ставлення до самостійного учіння. Когнітивна компонента акмеологічної компетентності є сукупністю даних в галузі акмеології, результат пізнання процесу досягнення акме й самоздійснення та відображення цього процесу в свідомості людини. Особистісним компонентом акмеологічної компетентності є якості особистості, які забезпечують рух людини до намічених досягнень.

Ключові слова: акмеологія, компетентність, неперервна підготовка, фахівець, фізичне виховання.

Дерека Т. Г.

Формирование акмеологической компетентности специалистов физического воспитания в процессе непрерывной профессиональной подготовки

В статье проанализировано непрерывную профессиональную подготовку специалистов физического воспитания на основе акмеологии. Образовательный процесс должен быть направлен на формирование у специалистов физического воспитания акмеологической компетентности (мотивационный, когнитивный, деятельностный, личностный компоненты), развитие профессионализма и способности к самосовершенствованию. Виды акмеологической компетентности, соответственно профессионализации: специальная компетентность, общественная компетентность, личностная компетентность, индивидуальная компетентность. Акмеологическая компетентность специалиста является интегральной личностно-деятельностным качеством, которая позволяет ставить и эффективно решать задачи разного уровня сложности для самоактуализации, самосовершенствования и самореализации в различных сферах жизнедеятельности, в первую очередь в профессиональной. Акме-мотивация является совокупностью всех видов побуждения и условий, которые активизируют, направляют и регулируют акме-ориентированное саморазвитие человека. Деятельностная компонента акмеологической компетентности специалистов физического воспитания охватывает структурированные знания о способах деятельности, опыт их применения, достижения личного познавательного опыта, ценностное отношение к самостоятельному учению. Когнитивная компонента акмеологической компетентности представляет собой совокупность данных в области акмеологии, результат познания процесса достижения акме и самореализации и отражение этого процесса в сознании человека. Личностным компонентом акмеологической компетентности есть качества личности, которые обеспечивают движение человека к намеченным достижениям.

Ключевые слова: акмеология, компетентность, непрерывная подготовка, специалист, физическое воспитание.

Державна політика сучасної України щодо неперервної освіти здійснюється з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти в руслі соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін, які вимагають конкурентоспроможності, професійної й соціальної мобільності, неперервної освіти й професійного самовдосконалення фахівця. Професійну підготовку майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту розглянуто в працях Г. М. Арзютова, О. Ц. Демінського, В. І. Завацького, А. П. Коноха, Л. П. Сущенко, О. В. Тимошенка, Б. М. Шияна, Ю. М. Шкретія. Теоретичні та методичні засади фізичного виховання розроблені такими науковцями, як: Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко, О. Д. Дубогай, Т. Ю. Круцевич, О. С. Куц, Л. П. Матвеев, В. Б. Коренберг, О. О. Горелов. Основи акмеології

досліджували О. О. Бодальов, А. О. Деркач, Н. В. Кузьміна, О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк, Л. С. Рибалко, О. Є. Антонова-Рафі.

Враховуючи соціальну значущість забезпечення фізичного і духовного розвитку молодого покоління, пов'язану з цим актуальність неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання на засадах акмеології, недостатню теоретичну розробленість проблеми та її практичне впровадження, дана тема нами була обрана для дослідження.

Метою статті є визначення та обґрунтування компонентів акмеологічної компетентності фахівців фізичного виховання в процесі неперервної професійної підготовки на засадах акмеології.

Сучасна акмеологія, на думку Н. В. Кузьміної, – галузь науково знання, комплекс наукових дисциплін, об'єктом вивчення яких є людина у динаміці само актуалізації її творчого потенціалу, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення у різних життєвих сферах, самостійній професійній діяльності, системі підвищення кваліфікації [10, с. 14]. На нашу думку, заслуговує на увагу акмеологічна концепція розвитку професіонала А. О. Деркача та В. Г. Зазикіна, яка має дві площини виявлення системи поглядів [1, с. 65]: змістову і структурно-процесуальну. При цьому змістовно розвиток суб'єкта праці до рівня професіонала розглядається в контексті загального розширення суб'єктного простору особистості, її професійного і морального «збагачення». Процесуальний розвиток суб'єкта праці до рівня професіонала розглядається з системних позицій, а саме у зв'язку зі змінами і розвитком підсистем професіоналізму особистості й діяльності, нормативної регуляції, мотивації на саморозвиток та професійне досягнення, рефлексивну самоорганізацію і в плані розкриття творчого потенціалу особистості. Дослідники відзначають, що професіоналізм особистості досягається в процесі і в результаті розвитку здібностей, особистісно-ділових та професійно важливих якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, рефлексивної організації, культури, творчого потенціалу, наявності сильної й адекватної мотивації само здійснення [11, с. 90].

Структура та зміст професійної компетентності, на думку А. О. Деркача, О. В. Селезньової, обумовлені специфікою діяльності [4, с. 194]. Відповідно професіоналізації, О. М. Кабанкова виділяє наступні види акмеологічної компетентності, що найбільш характерні для становлення майбутнього фахівця [9, с. 148 – 151]: *спеціальна компетентність* – володіння власною професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший фаховий розвиток; *суспільна компетентність* – володіння спільною (груповою) професійною діяльністю, співробітництвом; *особистісна компетентність* – володіння способами особистісного самовираження та саморозвитку індивідуальності в межах професії; *індивідуальна компетентність* – готовність до фахового росту, володіння способами самореалізації та розвитку індивідуальності в межах професії.

Як зазначає А. О. Деркач, акмеологічна компетентність – це багаторівнева інтегральна особистісно-діяльнісна якість, яка дозволяє ставити та ефективно вирішувати задачі та проблеми різного рівня складності задля самоактуалізації, самовдосконалення та самореалізації в різних сферах життєдіяльності особи, у першу чергу в професійній [4, с. 154]. На нашу думку, неперервна професійна підготовка фахівців фізичного виховання має бути спрямована на формування у них акмеологічної компетентності (мотиваційний, когнітивно-акмеологічний, акмеологічно-діяльнісний, особистісний компоненти), розвиток професіоналізму та здатності до самовдосконалення [3, с. 172; 6, с. 25 – 31; 7, с. 25 – 29].

За умов акмеологічного підходу, як пише О. Є. Антонова, домінує проблематика розвитку творчих здібностей професіоналів з урахуванням різних аспектів їх підготовки і вдосконалення. *Віковий аспект* націлений на діагностику задатків і здібностей засобами педології (вивчає дітей та юнаків), андрогогіки дорослих (у тому числі студентів і професіоналів) і геронтології (ветеранів праці). *Освітній аспект* спрямований на діагностику й розвиток знань і умінь в системі загальної, професійної і безперервної освіти. *Професійний аспект* спрямований на визначення можливостей і результатів

здійснення трудової діяльності через з'ясування профпридатної, психологічної готовності до цього виду праці і міри соціальної відповідальності за її процес і результати. *Креативний аспект* спрямований на визначення зусиль, що витрачаються, і успішність їх реалізації шляхом з'ясування рівня професіоналізму, інноваційного для рефлексії потенціалу його вдосконалення до міри майстерності і оцінки соціальної значущості інновацій, отриманих в процесі творчості. Системоутворюючим вважається *аспект рефлексії* (пов'язаний з самосвідомістю особи як «Я», що розвивається, і розумінням партнерів по комунікації в процесі трудової діяльності), що забезпечує оптимальне взаємоузгодження виділених акмеологічних аспектів професіоналізації людини [2, с. 37 – 45].

Відтак, проаналізуємо компоненти акмеологічної компетентності (мотиваційний, акмеологічно-діяльнісний, когнітивно-акмеологічний, особистісний) фахівців фізичного виховання.

Найважливішим загальними акмеологічними чинниками є високий рівень мотивації, потреба у досягненнях, прагнення самореалізації. В основу саморозвитку і самореалізації покладено потреби людини у нових досягненнях, прагнення до успіху, до вдосконалення, активну життєву позицію, позитивне мислення, віру у свої можливості, розуміння суті життя [10, с. 102].

Проблема мотивації людини достатньо широко представлена в багато численних дослідженнях вчених (Б. Г. Ананьєв, А. Г. Асмолов, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, А. Н. Леонтєв, Б. Ф. Ломов, С. Л. Рубінштейн, J. Atkinson, D. Birch, J. Nuttin), що можна пояснити потребами сучасної освітньої практики.

Акме-мотивація, як зазначають А. О. Деркач, О. В. Селезньова, це сукупність всіх видів спонукання та умов (мотивів, потреб, інтересів, цілей, нахилів, мотиваційних настанов, ідеалів, звичок, наслідування т.д.), які детермінують, активізують, спрямовують та регулюють акме-орієнтований саморозвиток людини як спеціальну духовну діяльність. Особливостями акме-

мотивації, як зазначають А. О. Деркач, В. Г. Зазикін, А. К. Маркова, є її принципова ненасичуваність та зростання по мірі задоволення [5, с. 34].

Професійну спрямованість, професійні ціннісні орієнтації та професійно важливі якості особистості як фактори, що визначають успішність навчання та задоволеність вибором професії школярів, абітурієнтів та студентів, включають в структуру психологічної готовності до педагогічної діяльності [12, с. 193 – 196]. Провідним в структурі психологічної готовності до вибору професії вчителя є мотиваційний компонент, сформованість якого в ранньому юнацькому віці є критерієм вікової зрілості особистості. Дослідниками було визначено дев'ять видів мотивів вибору професії [15, с. 26]: професійно-педагогічні, пізнавально-освітні, інтелектуально-розвивальні, комунікативні, емоційні, честолюбство, ідентифікаційні, матеріально-практичні, мотиви обов'язку. Найбільш адекватними мотивами педагогічної діяльності, на думку автора, є педагогічні та комунікативні (внутрішні професійні мотиви), їх перевага в структурі мотиваційного компоненту психологічної готовності до вибору професії свідчить про оптимальність його сформованості. Х. Хекхаузен показав, що сильно мотивовані і мотивовані на успіх схильні планувати своє майбутнє на тривалий час [16, с. 437].

Сучасні фахівці галузі психології спорту та фізичної культури, за даними Р. С. Вейнберга, Д. Гоулда, дотримуються комбінованого погляду на мотивацію, згідно з яким мотивація не є наслідком тільки таких індивідуальних характеристик, як особливості особистості, потреби, інтереси або цілі, чи тільки таких ситуаційних факторів, як стиль викладача (тренера). Автори вважають, що найоптимальніший спосіб досягнення мотивації полягає у врахуванні й вивченні взаємодії особистісних та ситуативних факторів.

Отож, навчальна мотивація визначається як окремий вид мотивації, включений в певну діяльність – діяльність учіння. Мотивація навчання (потреби, інтереси, цілі) спрямовує, і організовує процес пізнання, надає йому спонукального особистісного значення.

Наступна компонента акмеологічної компетентності фахівців фізичного виховання – це *діяльнісний компонент*, що охоплює структуровані знання про способи діяльності, досвід їх застосування, надбання особистого пізнавального досвіду, ціннісне ставлення до самостійного учіння [17, с. 99 – 102]. Як зазначає О. Я. Савченко, вміння вчитися належить до ключових компетентностей, тому є універсальним інструментом сучасної системи неперервної освіти, без якої неможливо досягти самореалізації людини [13, с. 33]. Дослідник вважає, щоб оволодіти ним, людина повинна спиратися на власний позитивний досвід самостійного учіння.

З метою формування ключової компетентності «*вміння вчитися*» як системного цілеспрямованого процесу, Г. С. Сазоненко, В. В. Приступа рекомендують для міжпредметного впровадження в акмеологічному навчальному закладі орієнтовну програму формування загальнонавчальних умінь [14, с. 267]: навчально-організаційні, навчально-інформаційні та навчально-інтелектуальні вміння та навички, творчі вміння. Г. Драйден, Дж. Вос вважають, що «справжня революція в навчанні полягає у навчанні того, як учитися, у навчанні того, як думати, у вивченні нових методів, які можна використати для розв'язання будь-якого завдання, що виникає перед вами у будь-якому віці» [8, с. 120]. О. Я. Савченко визначає структурні компоненти вміння вчитися [13, с. 37]: мотиваційний, змістовий, діяльнісний, контрольний-оцінний, рефлексивно-корекційний. Самоосвітня компетенція, на нашу думку, має принципове значення у вищій школі.

Розглянемо *когнітивну компоненту акмеологічної компетентності фахівця* – акмеологічні знання. А. О. Деркач, О. В. Селезньова зазначають, що акмеологічні знання, як складова акмеологічної компетентності – це сукупність даних в галузі акмеології, результат пізнання процесу досягнення акме й самоздійснення та відображення цього процесу в свідомості людини [4, с. 21]. Автори зазначають, що акмеологічні знання мають теоретичну та емпіричну форму виявлення. На теоретичному рівні воно сягає рівня пояснення фактів, осмислювання їх в системі понять даної науки, як складової її теорії. На

емпіричному рівні акмеологічні знання виступають як засіб самопізнання та самовдосконалення людини та соціуму.

У змісті акмеологічного знання науковці традиційно виокремлюють три взаємодіючих напрями: *природничо-науковий*, *соціогуманітарний*, *технологічний* [4, с. 186]. *Природничо-науковий* напрям передбачає використання в інтересах поступального руху до акме відомостей галузі вікової фізіології, психогенетики, психофізіології т.д., а також методів експериментального дослідження, розроблених в даній галузі. *Соціогуманітарний* напрям включає основні факти наук про людину та суспільство. Теоретичну базу гуманітарного компонента акмеологічного знання складають науки, що вивчають суспільство, культуру, історію народу, онтогенез людини. *Технологічний* напрям дозволяє використовувати алгоритмічні стандарти технічних наук (кібернетики, системотехніки, інформатики) з метою оптимізації життєдіяльності людини й технологізувати гуманітарні знання.

Важливим компонентом акмеологічної компетентності є особистісний, тобто якості особистості, які забезпечують рух людини до намічених досягнень. Суть акмеологічного підходу у дослідженнях природи обдарованості полягає у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт життєдіяльності); орієнтації людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації творчого потенціалу. За умов застосування акмеологічного підходу домінуючу роль відіграє проблематика розвитку творчих здібностей професіоналів з урахуванням різних аспектів їх підготовки і вдосконалення.

Дослідження В. А. Полочок вказують на високу значущість соціально-історичних і культурних умов, що впливають на динаміку становлення професіоналізму, кар'єри і життя в цілому. Дослідник визначив такі

акмеологічні чинники, як: здібності до виконання педагогічної роботи, креативність, інтелектуальні здібності, професійна спрямованість, особистісні якості, зовнішні та внутрішні чинники.

Таким чином, професійна компетентність в акмеологічному розумінні – це головний когнітивний компонент підсистем професіоналізму особистості і діяльності, сфера професійного інтересу, коло актуальних питань, система знань, що постійно розширюється, та дають можливість виконувати професійну діяльність з високою продуктивністю.

Перспективи подальших досліджень в даному напрямі полягають у визначенні рівнів сформованості компонентів акмеологічної компетентності фахівців фізичного виховання в процесі неперервної професійної підготовки на засадах акмеології.

Література

1. **Акмеология:** Учебное пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
2. **Антонова О. Є.** Акмеологічна модель педагогічної обдарованості // Андрагогічний вісник. – 2012. – №2. – С. 37 – 45.
3. **Гладкова В. М.,** Пожарський С. Д. Основи акмеології: Підручник. – Львів : Новий Світ-2000, 2011. – 320 с.
4. **Деркач А. А.** Акмеология в вопросах и ответах: Учеб. Пособие / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2007. – 248 с.
5. **Деркач А. А.** Психология развития профессионала / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, А. К. Маркова. – М. : РАГС, 2000. – 125 с.
6. **Дибя Т. Г.** Акмеологічні засади неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання: базові поняття / Неперервна професійна освіта: теорія і практика, 2015. – №1 – 2 (41 – 42) – С. 25 – 31
7. **Профессиональная** подготовка специалистов физического воспитания на компетентностных основа / Международный научно-

практический и методический журнал «СМАЛЬТА», Новосибирск, 2015. – №2 – С. 25 – 29.

8. **Драйден Г.** Революція в навчанні. Навчити світ вчитися по-новому / Гордон Драйден, Джанет Вос; пер. з англ. М. Олійник. – Львів : Літопис, 2005 – С. 122.

9. **Кабанкова О. М.** Деякі аспекти акмеологічної компетентності майбутнього фахівця. / Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Вип. 84. – Житомир – Київ, 2015. – С. 148 – 151.

10. **Кузьмина Н. В.** (Головко-Гаршина). Предмет акмеологии. – СПб. : Политехника, 2002. – 189 с.

11. **Максимова В. Н.** Акмеология: новое качество образования: Книга для педагога. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – 99 с.

12. **Репкин В. В.,** Дусавицкий А. К. О потребностной основе учебной деятельности // Проблемы формирования социогенных потребностей. Тбилиси, 1974. С. 193 – 196

13. **Савченко О. Я.** Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: Посібник; Савченко О. Я. – К. : Педагогічна думка, 2014. – 176 с.

14. **Сазоненко Г. С.,** Приступа В. В. Компетентність у системі неперервної освіти: акмеологічна модель: науково-методичний посібник / Г. С. Сазоненко, В. В. Приступа. – Макарів : Софія, 2013. – 416 с.

15. **Состояние,** проблемы и стратегия развития педагогического образования / сост. А. А. Вербицкий, М. Н. Костикова и др. М., 1996.

16. **Хекхаузен Х.** Мотивация и деятельность. 2-е изд. – М. : Смысл, 2003. – 860 с.

17. **Dyba T.** Professional training of specialists of physical training on the competence base / The Advanced Science Journal, 2015. – №5 – P. 99 –102.

Dereka T. H.

The Formation of Physical Education Specialists' Acmeological Competence in the Process of Continuous Professional Education

In the article the physical education specialists' continuous training is analyzed on the acmeology basis. The educational process should be aimed at developing of physical education specialists' acmeological competence (its motivational, cognitive, activity, personal components), development of professionalism and their ability to self-improvement. There are types of acmeological competence, according to professionalization: special competence, social competence, personal competence, individual competence. Specialist's acmeological competence is the integrated personality-activity quality that allows him to set and effectively solve the different levels complexity problem for the sake of self-improvement and self-realization in different spheres of life, especially in the professional. Acme-motivation is a combination of all kinds of motives and the conditions that stimulate, steer and regulate the acme-centered self-development of a person. Activity component of physical education specialists' acmeological competence covers knowledge about how structured knowledge about ways of activities, experience of their use, personal gain educational experience, valuable attitude to independent learning. Cognitive component of acmeological competence is a set of data in acmeology, the result of the process of cognition the acme achieving and self-realization together with the reflection of this process in mind. The personal component of acmeological competence consists of personality's character traits that provide man to move towards the planned achievements.

Keywords: acmeology, competence, continuous training, specialist, physical education.

Відомості про автора

Дерека Тетяна Григорівна – кандидат наук з фізичного виховання, доцент, завідувач кафедри фізичної культури та спортивної майстерності Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2015 р.

Прийнято до друку 19.12.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман С. О.